

A kultúrfilozófia néhány alapkérdéséről.

A pozitivizmus uralmának hanyatlásával egészen természetesen nyomul előtérbe és követeli a maga problémáival való beható foglalkozást a kultúra bölcselete. Csak az a baj, hogy a kultúra bölcselétének egész problematikáját, kezdve mindjárt a feladat kérdésével, a legnagyobb homály borítja és quot capita, tot sensus. A kultúra a szellem alkotása. Ámde mit kell értenünk kultúra, mit szellem, mit alkotás alatt? Ime, ahány szó, annyi probléma. És nyilvánvaló, hogy az egész kultúrfilozófia jellege és kialakítása attól függ, hogy miként fogjuk fel a szellemet és miként magyarázzuk a szellem értelmének kialakulását és ez értelelem megértésének lehetőségét. A szellemet szellemmel érthetjük meg csupán, és miután a szellem a legvalóságosabb élet, a szellemet csak az képes megérteni, aki azt megélni is képes. A szellem és a szellem alkotásainak megértésétől az élmény fogalma olvászthatatlan, amint az Dilthey óta ismeretes. Ámde a nehézségek éppen ezen a ponton jelentkeznek. Könnyű az élményt előtérbe tolni, hogy feleljen ő magáért és maga helyett; ámde ez megoldásnak — éppen bölcseletinek — nem nevezhető. Meg kell próbálnunk elmélyedni az élmény belső struktúrájába, és vizsgálat tárgyává tenni azt a viszonyt, amelynek az élmény és a szellem valamely alkotása között okvetlenül létesülnie kell, ha azt akarjuk, hogy a kérdésben levő alkotás megértessék. A szellem alkotásának megértése és ez által a szellemtudományokban a megértés problémája természetesen kényszerűséggel követeli a magyarázatot, s válik így az egész kultúrfilozófia egyik alapproblémájává. Ahol ez a probléma homályban marad, ott a szellem filozófiájának egyetlen biztos lépést sem sikerül tennie.

A megértés kérdésének ezt a sorsdöntő fontosságát különös súlyal és világossággal emeli ki Freyer, a lipcsei egyetemen a szociológia professzora *Theorie des objektiven Geistes. Eine Einleitung in die Kulturphilosophie* c. nagyértékű művében.*

Freyer a szisztematikus kultúrfilozófia feladatául annak a kérdésnek tárgyalását vallja, hogy miféle elemekből áll a történet világa, miféle komplexum-formák fordulnak elő és miféle strukturális törvények érvényesek benne? Vagy más szavakkal: a kultúrfilozófiának az emberi kultúra strukturális összefüggését kell kimutatnia. Tehát itt nem a kultúra tudományainak, hanem a kultúrának elméletéről van szó. A kultúrbölcséleti tájékozódás, mutat reá Freyer, már ott is mutatkozik, ahol a szellemi tudományok alapvetéséről van szó. Dilthey is minduntalan kénytelen a maga kutatásaiban felvetni a kérdést, hogy mi az a belső valami, amit a vallásokban, a műremekekben, az államokban, az egyházakban, a könyvekben megérteni akarunk. Ez nem valami „lelki”, hanem teljesen szellemi képlet, amely sajátos struktúrával és

* Második kiadása: B. G. Teubner, 1928.

törvényszerűséggel bír. Az objektív szellem világa viszonylagosan önálló kultúrrendszerekből tevődik össze és természetes tagoltsággal bír. Ezért a szellemtudományok elmélete az objektív szellem teóriájára utal, mint tárgyára. A kultúrfilozófiának legfőbb feladata az objektív szellemnek vizsgálata a bölcelet eszközeivel és szempontjai szerint. Első teendő az objektív szellemnek, mint pusztá ténynek megértése. Ezt kíséri meg Freyer, amikor a jelentésnek fogalmát teszi vizsgálat tárgyává. Mindenekelőtt ezek a jelentések nem állnak azokban az aktusokban, amelyek által megvalósíthatnak. A jelentések ezen aktusokra nézve transzcendensek s úgy foglalnak helyet ezen aktusokban, mint a lélek a testben. A jel és a jegy, melyben a jelentések kifejezésre jutnak, merőben külsőlegesek, a jelentés ellenben csupa belsőség. Ez a „belső“ az éltető elv, a kialakító erő, a külső csak megjelenése, a jelentés élteti, meglekkesíti, megszellemesíti a jegyet és a jelt, amely megjelenése, tünetkezőse az anyagi világban. Továbbá valamely jelnek jelentéstartalma sohasem vezet a jel teremtőjének lelki élményeire, hanem egy tisztán tárgyi dologálladéokra, nem szubjektív lelkiségre, hanem objektív szellemiségre. A jelentésteljes jelek mindig valamely tárgyra mutatnak reá, a megértő Én ezáltal mintegy objektív fordulatot vesz a szubjektív lelki élményektől az objektív szellem felé, amely ezekben a jelekben velünk szemben áll. Ezt az objektív fordulatot helyesen nevezi Freyer az objektív szellem tulajdonképeni megszületésének. Már egy pusztá kifejező taglejtésben is végbemegy ez az objektív fordulat, vagy helyesebben mondva: már egy pusztá kifejező taglejtés is feltételezi azt, hogy ez az objektív fordulat már végrehajtatott. Minden kifejező jelnek feltétele az, hogy az élmény teljességéből a tárgyi világ kihatott és teljes összefüggésbe állott. Ez az *első* objektíváció. A *második* objektívációban a jel elválik a maga keletkezési folyamatától, kikristályosodik s ezáltal maga is objektívvá válik. Lesz az objektív jelentés objektív hordozója. Az irányt mutató mozgás lesz „iránnyá“, a kialakító mozdulat pedig „formává“. Végül a *harmadik* objektívációban a jel teljes önállóságra tesz szert ezáltal, hogy a jeltadó e jelet a maga testétől is függetlenné teszi, amikor kialakítja azt az anyagi világban. Saját teste helyett a külvilág átalakítása által létesíti a jelet. A jelentést rejtő jel a harmadik objektíváció által anyagi képletté lesz és ebben az anyagi képletben él tovább a jelentés, amely egy szellemi folyamatnak végső tagja.

Eddigi fejtegetéseinkben csak egy típusú példákat tartottunk szem előtt az objektív szellem struktúrájának vizsgálatánál: olyan jeleket, amelyek bizonyos értesítést akartak nyújtani. Ilyen jelek prototípusa: az útmutató. Most már az objektív szellem egész területét szemügyre kell vennünk, és ki kell indulnunk az első értelemben vett objektíváció fogalmából. Ilyen objektívációk nemcsak a teoretikus felfogás aktusaiban mennek végbe, hanem a lélek mindennemű és igen különböző magatartásaiban is. Ezeknek az objektívációknak összes-

sége előfeltétele az objektív jelentés-tartalmaknak. Továbbá: szellemünk tipikus tevékenységeinek objektív korrelátuma bizonyos tartalmak bizonyos összefüggése, amelyet már a laikus beszéd igen szerencsésen „világ“-nak nevezett el. Ezeket a különböző világokat — a vallás, a tudomány, a művészet stb. világát — egy sajátos spontaneitás hozza létre, egy sajátos kategoriális elv szerint *formálja*. És pedig akként, hogy ugyanaz a nyersanyag, amely a vallás világává formálható, formálható a tudomány, a művészet stb. világává is. Ezek a világok autonómok és teljesen emancipálják magukat az őket megvalósító aktusoktól, e „világok“ az élményösszefüggésre nézve transzcendensek, nincsenek reáutalva — amiként a fa ott áll ablakom alatt, akkor is, ha nem látom. Ilyen objektív és autonóm világoknak a lelki életből való kiválása az igazi és teljes objektiváció. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a lelkiség és az objektív jelentés között semmiféle reális összefüggés nincs, hanem azt, hogy mindkettő egymástól teljesen függetlenül formulázható.

Az objektív szellem formálódásának szerzőnk öt fajtáját különbözteti meg és pedig: képlet, eszköz, jel, szociális forma és képzettség formáit. Képleten (Gebilde) az objektív szellemnek azt a formáját értjük, amely nem utal magán kívül egy más jelentéstartalomra, mint korrelátumra, hanem önmagában is teljes. Az ilyen formátípusra nézve a legtisztább példa a műalkotás. Eszköz (Geräte) az objektív szellemnek mindazon formája, amelynek jelentéstartalma egy részlete valamely célra irányzott cselekvésösszefüggésnek. A jel (Zeichen) önálló jelentéstartalommal bír ugyan, de ezen jelentéstartalom által magán túlra, valamely más tárgyra mutat. Ezen rámutatás nélkül a jel megszűnik jel lenni, tehát a rámutatás a jelre nézve nélkülözhetetlen lényeg. Szociális formák azok, amelyeknek jelentéstartalmát szociális viszonyulások teszik. Ezek a formák nemcsak keletkezésükre, hanem jelentéstartalmukra nézve is speciálisak. Jelentéstartalmuk mindig immanens teleológiai összefüggés és mindig viszonyulás. A szociális formák emberekből alakult képletek. Végül képzettség (Bildung) is, mint a szociális formák, életből való forma: az emberen valósul meg. A képzettségben nem aktusok vagy aktussorozatok nyerne formát, hanem maga az egyéniség, a képzett személyiség. Ezért egészen találóan határozta meg a műveltséget, illetve a képzettséget Humboldt: a képzettség „Erzeugung einer Welt in der Individualität“.

Az itt csak röviden jelzett problémákat, amelyek az objektív szellem formálódása kapcsán merülnek fel, szerzőnk éles elmével vizsgálja, bizonyosságául annak, hogy ezeknek a kérdéseknek taglalását a kultúrfilozófia nem mellőzheti, ha kielégítő eredményre óhajtat valamikor eljutni. Amíg az objektív szellemet a maga meglétében nem ismerjük, amíg formáival teljesen tisztába nem jöttünk, addig sem a kultúra lényegét tisztán megérteni nem fogjuk, sem a kultúra egyes ágainak sajátos természetét megismerni és megrögzíteni nem tudjuk.

A kultúrfilozófia egy másik nagy kérdése az objektív szellemnek mint folyamatnak megértése. Ez a kérdés *Freyer* felfogása szerint — igen helyesen — szintén nem fejlődésméleti vagy lélektani probléma, de nem is történetbölcseleti. Nem az a kérdés, hogy az ember lelki élete micsoda objektív szellemi formákat produkált és miféle okokból, minő utakon és módokon hozta azokat létre. A feladat itt az, hogy ezeknek a formáknak lényegében a processzus-karaktert szükségképeni jegyül mutassuk fel. A történetbölcselet ezt kérdi: a formává lett szellemnek, melyek a legáltalánosabb mozgási törvényei a történeti időben, azaz a történetbölcselet problémája nem a *kultúra* struktúrájára, hanem a *történet* struktúrájára vonatkozik. A fejlődéslelektani kérdés ez: hogyan lett a kultúra? A történetbölcselet problémája ez: melyek a kultúra létesülésének általános elvei? A kultúrfilozófia ellenben azt a *belső* dinamikát vizsgálja, amelyik mindenütt ott hömpölyög, ahol objektív szellemről van szó.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk az objektív szellemet, azonnal elénk mered a megértés problémája. Az objektív szellem jelentés-tartalmát objektív tartalmak összefüggése képezi. Ez az összefüggés pedig a lelki élet mélyéről született, és az objektiváció folyamatán lett formává. Ezek az objektív szellemi formák záró részletei egy nagy körforgásnak, amely lélekből indul ki és lélekbe tér vissza, életből indul ki és életbe ömlik bele. A szubjektív szellem diadala éppen abban nyilatkozik meg, hogy azok az objektív képletek, amelyek önértékkel és autonómiával bírnak, soha nem tudnak tőle teljesen függetlenül, hanem mindig vissza kell kívánozkodniok, ha teljesen valósággá akarnak lenni. Ennek az immanes és tagadhatatlan körforgásnak egyes momentumait *Freyer* finoman elemzi és meggyőzően mutat reá minduntalan, hogy ezen teremtő körforgás nélkül nincs megértése semmiféle kultúraalkotásnak, még kevésbé az egész kultúrának, mint objektív szellemnek. Az alkotó szubjektív szellemtől a megértő szubjektív szellem felé és szellembe vezet az út.

Fordított az út, hogyha az *alkotás* processzusát akarjuk megérteni. Itt is nyilván a lélek és a mű között való viszonyról van szó. A formává válás östüneményét kell tisztázni és azt a kérdést felvetni, hogy egy élő lélekből egy darab objektív szellem saját formára és állagra miképen tesz szert. Mindenekelőtt tisztába kell lennünk azzal, hogy teremtésről csak ott lehet szó, ahol az alkotott Egész a saját maga törvényét valósítja meg, más szavakkal: csak ott van alkotás, ahol a Részek és az Egész a kölcsönös segítés viszonyában vannak. (E tulajdonságát a dolgoknak *Freyer* egy *Simmeltől* kölcsönözött terminussal „Bündigkeit“-nek nevezi.) A teremtő lélek saját magáról mond le, hogy teremtése által a relatíve kaotikus világot egy Egésszé rendezze: szentté teszi a tárgyat és lemond önmagáról, életének egy részéről, hogy életfölötti értékeket szerezzen meg a maga élete részére.

Még csak egy problémát óhajtunk bemutatni azok közül, amelyekkel *Freyer* gazdag és megtermékenyítő művében találkozunk. Szólni akarunk az objektív szellemről, mint *rendszerről*. A probléma tárgya a kultúra egysége és tagozódása. A kultúra lényegében nem egyéb, mint formálódott jelentés-tartalmak rendszere; ebből szükségképen következik úgy az egység, mint a tagozódás: minden rendszer tagozódott egység. Az objektív szellem minden kialakult világa tagozódott egység, és ezek a világok együttvéve is tagozódott egység. Ezek a kialakított egyes világok megannyi rendszer és együttvéve egyetlen kialakult rendszer. Arra a kérdésre, hogy a kultúra rendszereinek van-e egységes rendszere? — bizvást felelhetünk igennel, mert úgy a kultúra, mint a rendszer lényegéből kövekezik ez az igenlő felelet. Ez a rendszer a szellem lényegéből le is vezethető; az egyes kultúra-rendszereknek helye a szellemi világ. Mindezek alapján azután a vallás, a mithosz, a nyelv, a tudomány, a művészet, a jog, az állam *konkrét* fogalmai is megállapíthatók lesznek.

E vázlatos fejtegetésekben röviden jelezni akartuk azt a gazdag tartalmat, amelyet *Freyer* könyve felöl; felhívjuk a figyelmet világos, mély s nagy összefüggéseket feltáró fejtegetéseire.

(Szeged.)

Bartók György.

Platon és a modern társadalomfilozófia alapproblémája.¹

A filozófiai gondolkodás történetében nem konstatálhatjuk a problémák és megoldásaik folytonos előhaladását. Egy-egy nagy gondolkodó már évezredekkel ezelőtt küzd oly problémaföltevéssel, amelyet mi modernnek modernnek tartunk, sőt oly megoldásra is jut, amely felé mi modernnek esetleg csak tapogatózunk. A filozófiai problémák és megoldások nem épülnek fel sorozatosan az idők rendje szerint, úgyhogy egy előző kor egy következőnek következetesen alapját szolgáltatja, hanem emberileg maximális felemelkedés, erőfeszítés után lehanyatlás áll be, a probléma stagnál. Kétségtelenül fájhatjuk, hogy így a filozófiai kutatásban nincs folytonosság időben és megoldási értékekben együttesen, de másrésztől örvendetes is ez, mert így a nagy filozófusok problémái nem avulnak el, hanem örök ifjan megmaradnak modernnek, s a távol eső kor gondolkodója mintegy kortársunk lesz, gondolata — bármikor keletkezett is — modern gondolat. S aki megtanulja nyelvüket, s magában áthidalja az idő távolságát, el fogja mondani, hogy egy Platon, Aristoteles, vagy Augustinus modernnek, bennünk élnek s mi általuk élünk. Ha a modern gondolkodó az évezredek problémáitra

¹ Felolvasás a M. Filoz. Társaság közgyűlésén, 1928 május.